

Nástin dějin vyučování v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918

Školská soustava, která vydržela 80 let (přehled)

In: Jiří Mikulčák (author): Nástin dějin vyučování v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918. (Czech). Praha: Matfyzpress, 2010. pp. 163–165.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/400986>

Terms of use:

© Mikulčák, Jiří

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

10. ŠKOLSKÁ SOUSTAVA, KTERÁ VYDRŽELA 80 LET (přehled)

Ústava z roku 1867, která uzákonila dualismus Rakousko-Uherska a zavedla některé občanské svobody, vedla i k vydání nového říšského školního zákona z 21. prosince 1867. Byla jím zavedena *osmiletá povinná školní docházka* v obecných školách od 6 do 14 let a dozor státu nad školstvím proti předchozímu církevnímu dohledu:

Státu náleží v příčině veškerého vyučování a vychovatelství právo nejvyššího řízení a dozoru ... Na vyučování ... církev nebo společnost náboženská působení nemá.

To ovšem nevyklučovalo zřizovat církevní školy, např. evangelické, musely však být veřejné a řídit se zákonem. [E. Havelka, 1910]

Podle zákona *Škola obecná jest zřízena k tomu, aby dívky v mravnosti a nábožnosti vychovala, ducha jejich vyvíjela, známosti a zručnosti, jichž mají k dalšímu vzdělání v životě zapotřebí, jim poskytovala a byla základem, by se z nich stali hodní lidé a občané.*

Dosavadní trivium (čtení, psaní, počítání) se v obecné škole obohatilo o přírodopis, zeměpis, dějepis, měřictví a tělocvik.

Prvních *pět let* navštěvovali žáci *jednotnou obecnou školu*. Většina žáků pokračovala ještě *další tři roky na obecné škole*, v níž všechny předměty i nadále vyučoval třídní učitel. Tyto obecné školy byly přitom z velké části málotřídní, např. na malé vesnici, která měla méně než 80 žáků, chodili do jedné učebny žáci všech osmi ročníků a učitel různě staré žáky vyučoval střídavě a zaměstnával je samostatnou prací. Podle počtu žáků ve škole existovaly dále školy dvoutřídní, trojtřídní atd. (Např. ještě v roce 1936 bylo v Čechách ze 6742 obecných škol 5094 jednotřídek a dvojtřídek.) Lepší situace byla ve městech, kde větší počet dětí umožňoval otevřít pro každý ročník samostatnou třídu. Tato osmiletá obecná škola měla postačovat přípravě budoucích rolníků a živnostníků a byla slepou uličkou ve školském systému, neboť neumožňovala studium na vyšších typech škol.

Pro děti školou povinné, které pracovaly v továrnách, měly továrny zřizovat *tovární školy*, v nichž se mělo vyučovat rovnoměrně 12 hodin týdně mezi 7. hodinou ranní a 6. hodinou večerní mimo poledne.

Podle papeže Pia IX. byly školské zákony zločinné, bohaprázdné, veskrze bezbožné a neplodné. Vídeňský univerzitní profesor Rokitsanský (rodák z Hradce Králové) komentoval toto stanovisko církve slovy: *Církev touží po panování a kde nemůže panovat, křičí, že je pronásledována*. [A. Faimonová, 1909, str. 89–92]

Osmiletá obecná škola nezbudila jen odpor církve, nelíbila se ani šlechtě a konzervativcům, a ti všichni si již roku 1883 vynutili školskou novelu. Podle ní mohlo být na venkovských školách vyučování jen polodenní a děti starší 12 let nemusely od dubna do listopadu na přání rodičů vůbec chodit do školy, aby mohly pracovat na poli. Počet dětí ve třídě se zvýšil z 80 na 100.

Pro potřebu vzdělání obchodníků, řemeslníků a dělníků v průmyslu se od roku 1869 ve městech zřizovaly *nepovinné tříleté měšťanské školy*, navazující na pátý ročník obecné školy. Vyučovali na nich učitelé obecných škol, kteří vykonali zvláštní zkoušky způsobilosti ze tří předmětů, kterým pak vyučovali.

Od roku 1903 mohly země a obce na svůj náklad zřizovat při měšťanských školách *jednoroční učební kurz* (JUK). Tyto kurzy byly dobrovolné, platilo se na nich školné, řídily se učebním plánem navrženým ministerstvem vojenství. [A. Faimonová, 1909] Měly doplnit vzdělání tříletých měšťanských škol na úroveň nižších středních škol. Jejich absolventi měli pak při vstupu na odborné školy (viz dále) přednost před absolventy tříleté měšťanské školy a některé průmyslové školy absolvování JUK dokonce požadovaly jako předpoklad ke studiu.

V roce 1885 vznikly i zvláštní dvou až tříleté všeobecné *řemeslnické školy* pro dvanáctileté žáky; nahrazovaly poslední ročníky povinné školní docházky. Jejich absolventi mohli pokračovat ve vzdělávání na průmyslových školách nebo se mohli dále vyučit v továrně nebo u živnostníka. Byly to tedy výrazně technicky zaměřené měšťanské školy a udržely se až do roku 1918. [K. Dvořák, 1969]

V 70. letech 19. století se zřizovaly *pokračovací školy*, které navštěvovali žáci připravující se pro dělnická povolání, řemesla a obchod. Podrobněji se jimi budeme zabývat v článku 15.1.

Střední odborné školy

Absolventi měšťanské školy mohli pokračovat ve studiu na *odborných školách* připravujících techniky pro průmysl a odborné síly pro obchod. Prvé školy tohoto druhu vznikaly už kolem roku 1848, ale hojněji až v souvislosti s rozvojem průmyslu a obchodu, zejména po roce 1870. Budeme jim věnovat pozornost v článku 15.2.

Charakter středních odborných škol měly také *čtyřleté učitelské ústavy*, které připravovaly učitele obecných a měšťanských škol, i když předpisy, které řídily jejich zřizování a vedení, byly součástí zákonů o obecném a měšťanském školství. (17. kapitola)

Tyto typy středních škol dávaly žákům vzdělání potřebné pro zastávání předem stanovených profesí.

Všeobecně vzdělávací střední školy

Střední všeobecně vzdělávací školství bylo upraveno již roku 1849 podle Exner-Bonnitzova *Návrhu organizací gymnasií a reálék v Rakousku*. *Humanitní gymnázia* s latinou a klasickou řečtinou byla osmitřídní, navazovala na 5. ročník obecné školy a připravovala ke studiu na univerzitě a pro úřednická místa ve státní správě. *Reálky* byly od roku 1877 sedmileté, připravovaly ke studiu na vysokých školách technických a přenášely se na ně úkoly prvních ročníků techniky, zejména matematika, deskriptivní geometrie, přírodní vědy a kreslení; z jazyků se po celých 7 let vyučovala němčina a francouzština. Absolventi reálék nemohli obecně studovat na univerzitě; jen uchazeči o učitelství matematiky,

deskriptivní geometrie a přírodních věd na reálkách mohli být mimořádnými posluchači na filozofické fakultě, kde se uvedené obory tehdy studovaly.

V menších městech bylo však možné zřídit jen jeden z obou typů středních škol a jejich výrazně rozdílné zaměření ztěžovalo volbu vzdělání potřebného pro předpokládané vysokoškolské studium. Proto začala vznikat tzv. *reálná gymnasia* (první roku 1862 v Táboře). V nich byla místo klasické řečtiny od třetího ročníku francouzština a v nejvyšších ročnících volitelná deskriptivní geometrie. Vyvrcholením snah o sjednocení obou směrů středních škol byla *reformní reálná gymnázia*, zavedená tzv. Marchetovou reformou v roce 1908. V nich na 1. až 4. ročník reálky navazoval 5. až 8. ročník reálného gymnázia. Osm let se na něm vyučovala němčina a francouzština, od 5. ročníku latina a ve dvou ročnících opět volitelná deskriptivní geometrie. Matematika měla na tomto typu střední školy jen o jednu týdenní hodinu za celé studium méně než reálka.

Zvláštními školami pro dívky byla *lycea*, šestileté vyšší dívčí školy, které však neopravňovaly ke studiu na vysoké škole. Sloužily dívkám honorace k získání noblesního vzdělání dříve než se provdaly. Z předmětů byly na nich cizí jazyky, hra na klavír, krasopis, zpěv a ženské ruční práce. Na jejich vysvědčeních byly na závěr rubriky pro hodnocení, dnes už pro nás neznámé; citujeme z jednoho z nich:

Úlohy	Počet za rok	90	Nepřinesla	0	Přinesla	0	Zevnějšek:
	daných		jich		pozdě		Velmi úhledný

Vysvědčení A. Merellové z roku 1884/85
(soukromé vlastnictví)

Na některých z nich se zřizovaly nepovinné dvouleté klasické gymnaziální kurzy, které pak umožňovaly plnohodnotnou maturitu.

Uvedený školský systém byl v podstatě zachován až do roku 1948 a předpisy z 1. republiky se odvolávaly na zákony z konce 19. století a z prvních dvou desetiletí 20. století. Uvedená pestrost školské soustavy a rozdílné cíle škol se odrážejí v cílech vyučování matematice a ve velkém množství učebnic matematiky s nejrůznějším určením. Přitom c. k. školní knihosklad postupně ztratil monopol na vydávání učebnic, mohl je vydávat kterýkoliv knihkupec nebo nakladatel; od ministerstva školství musel jen získat schválení předložené učebnice a výnos o tom musel být v učebnici otištěn. Záleželo pak jen na vydavateli, aby získal školy, které by si jeho učebnice zvolily k vyučování. Z iniciativy učitelů vznikla i řada nejrůznějších sbírek úloh a metodických příruček. Ve vydávání učebnic matematiky, fyziky a deskriptivní geometrie pro gymnázia a reálky se začala prosazovat Jednota českých matematiků, organizace středoškolských a vysokoškolských profesorů uvedených oborů.